

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 5 Issue 6, Special Issue on Balkan Wars, p. 1-16, November 2013

Balkan Savaşları Sırasında Anadolu'ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar

Migration to Anatolia during Balkan Wars and Problems Encountered

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kaya
Niğde Üniversitesi - Niğde

Öz: Osmanlı arşiv belgeleri ışığında hazırlanan bu makalede Balkan Savaşları sırasında başlayan Anadolu'ya toplu göçün ortaya çıkardığı temel problemler ve yerel yöneticilerin aldıkları tedbirler ele alınmaktadır. Makalede göçmen sayısının yoğunluğu ve göç süresinin kısa oluşu nedeniyle işlemlerin yürütülmesinin zorlaştığı ve tüm tedbirlere rağmen istenen olumlu neticelerin alınamadığı tespit edilmiştir. Göçlerin ardından başlayan Birinci Dünya Savaşı ile de sorunların boyutu daha da artmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Osmanlı Devleti, Balkanlar, Balkan Savaşları

Abstract: Relying on Ottoman archival documents, this article examines problems caused by the mass migration to Anatolia during Balkan Wars and the precautions of local Ottoman officials to deal with these problems. The article argues that the massive number of refugees and quick arrival of migrants made it harder to deal with the problems and despite all preparations the expected positive outcome could not be reached. As World War I started the scope of the problems grew bigger.

Keywords: Migration, Ottoman Empire, Balkan Wars

Giriş

Balkan Savaşlarının temelini bölge devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı ittifakları oluşturmaktadır.¹ Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan ile Mayıs 1912'de ittifak anlaşmaları yapıldı. Ekim 1912'de Karadağ, Sırbistan ve Bulgaristan'la anlaşmalar imzalandı. 8 Ekim'de Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Müttefikler savaş öncesinde verdikleri notada Berlin Antlaşması'nın yirmi üçüncü maddesinin Balkan topraklarında uygulanmasını istediler. Ültimatonda Balkanlara muhtariyet verilmesini, Belçikalı ve İsviçreli valilerin iş başına getirilmesini, Hristiyan ve Müslümanlardan eşit sayıda yüksek meclisinin kurulmasını istediler.² Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi 15 Ekim 1912 tarihli toplantısında Balkan

¹ İttifakların tarihi gelişimini belirleyebilmek için bu konuda konsolos raporları önemli bilgiler sunmaktadır. Meşrutiyet ve Balkan Devletlerindeki algısı için bkz House of Common Parliamentary Papers 1909 [Cd.4529] Turkey No.1 Correspondence respecting the constitutional movement in Turkey, 1909 Lieutenant Colonel Banham'dan G. Barclay'a 28 Temmuz 1908; Foreign Office (FO) 377/999 Mr. Barclay'dan Sir Edward Grey'e, 3 Ağustos 1910; FO 14202/14/11/44, Sir R Paget'ten Sir Edward Geey'e, 11 Nisan 1911.

² Mehmet Selahattin Bey, *İttihat ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*, (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1989), 57.

Devletlerinin bu notasına cevap vermeyi gereksiz görerek ilişkilerin kesilmesine karar verdi. Savaşın başlamasıyla birlikte Balkanlardan yoğun bir Müslüman nüfus İstanbul'a ulaşmak için göçe başladı. Savaşın ilk günlerinde daha emniyetli görülen toplanma merkezlerine göçmenlerin geldiği görülmekteydi. Bu toplanma merkezleri içinde Selanik'in önemli bir yeri vardır. Deniz ve demiryolu ulaşımının mümkün olması insanların İstanbul'a ulaşmak için karayolu yanında, demiryolu ve denizyolunu tercih etmelerinde etken oldu.³

1-Göçlerin Sebepleri

Balkan savaşları sırasında meydana gelen göçün bazı sebepleri vardır. Sebeplerden biri yapılan mezalimlerden kurtulmaktır. Balkan Devletleri elde ettikleri yerlerdeki Müslüman halkı büyük bir soykırıma tabi tutmaktaydılar.⁴

Göçün diğer bir nedeni de din baskılarından kaynaklanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin dini hoşgörüsü yüzyıllar süren bir süreçte devam etmiş, Balkan halkları bir arada dini inançlarını rahatça yaşama imkânı bulmuşlardır. Aynı hoşgörüyü savaş sırasında devletler göstermemişler, Bulgarlar elde ettikleri topraklarda Türkleri ve Pomakları din değiştirmeye zorlamışlardır.

Ekonomik sebepler de göçün önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Savaş sırasında Yunan hükümeti Müslümanların mal ve emlakini Hristiyan halka dağıtmaya başlamıştı. Yunan hükümeti bu uygulaması Romanya, Bulgaristan Sırbistan'daki Müslümanlar için de geçerli olmuştu.

2-Göçlerin Başlaması

Savaşın başlamasıyla birlikte, toprakları düşman tehdidi ve işgaline maruz kalan Müslümanlar İstanbul'a yoğun göç hareketine başladılar. Göç sırasında çabuk şekilde emniyetli görülen noktalara ulaşmak öncelikli konu idi. Savaşın 1912 yılı son baharında başlaması göçü etkileyen olumsuz koşullardan idi. İşgal tehdidi ile insanlar yanlarına İstanbul'a ulaşmak gayesiyle yola çıkmışlardı. Dönemin bazı gözlemlerinde göçmenlerin içinde bulunduğu durumu bütün gerçekliğiyle ifade eden yazılar yer almaktadır.

Göçle birlikte göç yollarının da ele alınması gerekir. Göçmenler üç farklı ulaşım yolunu kullanmışlardır. Karayolu ulaşımı halkın en çok tercih etmek durumunda kaldığı bir ulaşım şekli idi. Halk henüz işgal edilmemiş şehir ve kasabalara ulaşmayı çalışıyordu. Bu anlamda Selanik, Manastır gibi bazı şehirler göçmenlerin toplanma merkezleri idi. Burada toplanan halk Osmanlı Devleti'nin gönderdiği gemilerle İzmir ve Antalya limanlarına ulaştırılıyor, buradan da iskân alanlarına gönderiliyorlardı.⁵

³ Selanik'in önemine dair İngiliz belgelerinde önemli bilgiler vardır. Foreign Office (FO), 35409/33672/12/44 Sir Mc Barclay'dan Sir Edward Grey'e, 10 Ağustos 1912; (FO), 44209/33672/12/44 Sir G Buchanan'dan Sir Edward Grey'e, 16 Kasım 1912; (FO) 50329/42842/12/44 Sir R Paget'ten Sir Edward Grey'e 11 Kasım 1912.

⁴ Richard Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913. I. Dünya Savaşı'nın Provası*, çev. M. Tanju Akad, (İstanbul: Homer Yayınları, 2003), 21.

⁵ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya Numarası 307243, 13 Ekim 1912 (1330.Za.2); Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994), 56; Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006, s.38.

Bulgarların Çatalca'ya kadar ilerlemeleriyle buradaki halk İstanbul'a ulaşmaya çalışıyordu. Çatalca'dan gelen göçmenlerin sayısı kısa sürede 100.000'e ulaştı.⁶

Devletin sahip olduğu gemiler göçmen kitlelerini taşımaya yetmediğinden Mısır başta olmak üzere Avusturya, Rusya, İtalya, Romanya, İngiltere ve Belçika'daki çeşitli kumpanyalardan gemiler kiralandı. Varna'da bekleyen Müslüman muhacirleri getirmek için Romanya Kumpanyasından Prenses Marya vapuru gönderildi. Vapurun kira bedelinin Dâhiliye bütçesinden karşılanması 20 Şevval 1330 (2 Ekim 1912) tarihli Meclis-i Vükelâ kararıyla uygun bulundu. Vapurun Balçık ve Bergos'a da uğraması sadece bildirildi.⁷

Denizyoluyla İstanbul ve İzmir'e gelen muhacirlerin diğer kıyı şehirlerine taşınmasında Şirket-i Hayriye önemli bir görev üstlenmişti. Ulaşımın düzenli bir şekilde yapılabilmesi için Ereğli'deki Fransız Kömür Şirketinden sürekli kömür alımına izin verilmesi, kolera salgının vapurlara yayılmaması, vapur ücretlerinin ödenmesi hakkında Sadaret Zilhicce 1330 başlarında (Kasım 1912) Bahriye, Ticaret ve Ziraat, Dâhiliye, Sıhhiye Nezaretlerine uyarıda bulundu.⁸ Mayıs 1913 başlarında Selanik'te sevk edilmeyi bekleyen dört bin muhacirin Kima ve Patris sefineleriyle Kuşadası'na gönderilmesi kararlaştırıldı. Göçmen sayısına bir örnek olmak üzere bu sevkten sonra altı bin muhacirin daha Selanik'te sevk edilmeyi beklediği anlaşılmaktadır. Burada kalanların işleriyle ilgilenmeleri için İtalya Konsolosluğu'na başvurulmuştu.⁹ Bir başka toplanma merkezi Bari idi. Taşlıca'dan Bari'ye gelen muhacirler için Aydın Vilayeti ile Karesi Mutasarrıflığında iskân alanları belirlendi. Denizyoluyla İzmir limanına gelen muhacirler bu alanlara sevk edildiler.¹⁰ Muhacir naklinde demiryolu sık kullanılan bir güzergâhtı. İştib, Koçana, Osmaniye kazalarında toplanan göçmenlerin Karbudak istasyonundan nakilleri sağlanıyordu.¹¹

3-İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi

Göçmenlerin iskân ve vatandaşlığa geçiş işlemlerinin düzenli bir şekilde yapılabilmesi için 13 Mayıs 1913 tarihinde dört bölüm ve kırk beş maddelik İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi yayımlandı. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için nizamname üzerinde durmak yerinde olacaktır. Nizamnamenin birinci bölümü göçmenlerin kabulüne dair maddeleri içermektedir. Muhacirlerin kabulünün ve nerelere iskân edilecekleri konusunun hükümetin yetkisinde olduğu belirtilmekte, bu işlemler hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. İskân alanını beğenmeyen göçmenlerin ellerinden senet alındıktan sonra kendi imkânlarıyla yerleşebilecekleri ifade edilmektedir.

Muhacirin Müdüriyetinin görev ve sorumluluklarına dair maddeler ikinci bölümde yer almaktadır. Vilayetlerde müdür, memur ve kâtipten oluşan bir idare oluşturulacağı, tesis edilecek İskân-ı Muhacirin Komisyonlarına maddelerde belirtilen kuruluşlardan üye seçilmesi öngörülmektedir. Muhacirlerin yiyecek ihtiyaçlarının temini, iskân için arazi araştırılması, bina inşasına dair yapılacak tüm çalışmalar bu komisyonun görevleri arasında sayılmıştır.

⁶ Selanik'in önemine dair bkz FO 25263/2926/13/44 Mr. Crackanthorpe'dan Sir Edward Grey'e, 2 Haziran 1913.

⁷ BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), Dosya Numarası/Gömlek Numarası:169/86, 10 Ekim 1912 (1330.L28).

⁸ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 308524 19 Ekim 1912 (1330.Za.8).

⁹ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 312696 7 Mayıs 1913 (1331.Ca 30).

¹⁰ BOA, Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî (DH. ŞFR) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 43/16, 20 Temmuz 1914 (1332.N.20).

¹¹ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 307788, 27 Ekim 1912 (1330.Za.16).

Üçüncü bölüm muhacir iskânına ayrılmıştır. Bu bölümde Muhacirin Müdüriyeti ve komisyonların önce göçmenleri geçici iskân alanlarına yerleştirilmesine, her haneye nüfusa göre toprak dağıtılıp, iş bulunmasına dair hükümler yer alıyordu. İki kattan oluşan bir ev, iki baş çift hayvanı, tohumluk, tarım aletleri verilmesi komisyonların görevleri arasında bulunuyordu. Araç ve gereçlerin daha sonra taksitler halinde geri ödemesi öngörülmüştü. Ortak kullanım alanları (okul, cami, çeşme gibi) için yapılan masrafların belirli bir süre sonra geri ödemesi yapılacaktı. Esnaflıkla uğraşanlara iki bin kuruşa kadar iş kurabilmeleri için sermaye verilecekti.

Çeşitli hükümlerin yer aldığı dördüncü bölümde muhacirlerin mümkün olduğunca alıştıkları iklime uygun alanlara yerleştirilmesine özen gösterilmesi isteniyordu. Komisyonların da arazi seçiminde gerekli hassasiyeti göstermesi de önemle vurgulanıyordu.

Muhacirin komisyonları göçün sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için çalışmaktaydılar. Bu anlamda göçmenlerin nakli, iaşesi, yevmiyelerinin tedariki, iskân görevleri arasındaydı. Bu çalışmaları yanında bölgelerinde yapılan mezalimleri de kamuoyuna ve özellikle de Avrupa kamuoyuna anlatmaktaydılar. Zilkade 1330 (Ekim 1912) başlarında Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Bulgarların Müslümanlara yaptığı zulmü anlatan uzun bir yazıyı Sadaret'e ilettiler.¹² Selanik ve çevresinde Müslüman halka ve askerlere yapılan mezalim hakkında bölgeden gelen talep doğrultusunda Sadaret Hariciye Nezareti'nden gerekli girişimlerde bulunulmasını istedi.¹³

4-Muhacirlere Yapılan Yardımlar

Nizamname uyarınca göçmenlere yapılacak yardımlar belirlenmişti. Göçmen kabilelerinin Osmanlı topraklarına giriş yaptıkları andan, sevk mahallerine varışlarına, bir düzene kavuşmalarına kadar uzun bir zamanı içeriyordu. Sevk sırasında güvenliğin sağlanması, yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması, salgın hastalıklardan korunma, ulaşım araçlarından ücretsiz ya da çok düşük ücretlerle faydalanmaları arazi tahsisi, bina inşasına katkı, eğitim, çeşitli muafiyetler gibi birçok alanda yardım yapılıyordu.

Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti her muhacir için yıllık 166 kuruş ödenek sağlıyordu. Hasta olan muhacirlerin tedavilerinin de muhacirin tahsisatından karşılanması kararlaştırıldı. Aşırı giderler sebebiyle devlet bir süre sonra yapmış olduğu bazı yardımları azaltmak ya da kesmek zorunda kalmıştır.

Göçmenlerin bazı vergilerden muafiyeti onlara tanınan ayrıcalıklar arasında sayılabilir. Muhacir nizamnamesinde Rumeli muhacirleri için hicret tarihinden itibaren altı yıl askerlikten, iki yılda vergilerden muafiyet tanınmıştı. Mali muafiyetlerden biri sundukları dilekçelerden damga vergisinin alınmamasıydı.¹⁴ Temettü, emlak ve diğer bazı vergilerden iki sene müddetle muaf tutulmaları kararlaştırıldı. Muafiyetin iki sene gibi bir süre ile tanınması göçmenleri rahatlatıyordu.¹⁵ Düzen kurup belli bir seviyeye gelinceye kadar vergilerin ertelenmesi ve bunun kanunla yürürlüğe konması atılan önemli adımlardan biri olarak değerlendirilebilir. Muhacirlerin hicret tarihinden itibaren muafiyet uygulamasının sorun

¹² BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 307250, 13 Ekim 1912 (1330.Za.02).

¹³ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 308968, 5 Aralık 1912 (1330.Za.25).

¹⁴ BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF. MKT) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 1187/61, 28 Haziran 1913 (1331.B.23).

¹⁵ BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMŞ) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 27/57, 7 Nisan 1915 (1333.Ca.22).

yaratmasıyla bir süre sonra iskân tarihi esas alınması benimsenmiştir.¹⁶ Ülkeleriyle ilişkilerini kesmek için gitmek isteyenlerin uygulanacak pasaport harcı istisnası da tanınan muafiyetler arasındadır.¹⁷

Ailelere ev ve araziden başka üretim yapabilmek için ziraat aletleri ve tohumluk sağlanıyordu. Esnaf olanlar şehir ve kasabalarda ikamet ettiriliyor, kendilerine iki bin kuruşa kadar maddi destek sağlanıyordu. Esnafa 1914 yılı Mayıs ayı sonlarında çıkarılan geçici kanunla bir defaya mahsus getireceği eşyadan gümrük vergisi alınmaması kararlaştırıldı.¹⁸

5-Muhacir İskânları

Devletin iskânda uyguladığı temel nokta göçmenlerin azami derecede rahat ettirilmesini, onların üretici bir yapıya kavuşturmayı. Muhacirlerin geldikleri bölgelerdeki ikilime uyumlu alanlara iskân edilmelerine dikkat edilmekte idi. Ancak, yoğun göç ve savaş koşulları bunu bazı durumlarda imkânsız hale getiriyordu.

İstanbul'a gelen muhacirlerin iskân alanlarına sevkleri önemli bir sorun oluşturmaktaydı. Sevklerin Ayastefanos'tan (Yeşilköy) yapılması beraberinde zorlukları getiriyordu. Durumun zorlaşması üzerine Kasım 1912 başlarında sevkியatın Makriköy'den (Bakırköy) yapılması uygun bulundu.¹⁹ Sevkியatın daha düzenli yapılabilmesi amacıyla komisyon ayrı bir kurulun oluşturulması ve birkaç memurun bu görevi yerine getirmesi mutasarrıflıklara Zilhicce 1330 başlarında (Kasım 1912 ortaları) bildirildi.²⁰

Belgelerde sıkça karşımıza çıkan "iklimiyle imtizaç edememe" sorununun giderilmesi adına elden geldiğince gayret sarf edilmiştir. İskânların gerçekleştirilmesi için istimlak kararnamesinde 1332 yılı (1913-1914) değişikliğe gidildi. Göçmenlerin iskânında bu düzenlemeyle birlikte geldikleri bölgenin iklimine uyum gösteren yerlerin seçilmesine dikkat edilmeye çalışılmıştır.²¹

İskânda iklim ile birlikte arazi tahsisi de önemli bir yer tutuyordu. Devlete ait çiftlikler ve kullanılmayan boş araziler muhacirlere öncelikle tahsis edilen alanlar arasında yer alıyordu. Muhacirlere ayrılan bu toprakların bazı yerlerde açık arttırma ile satılmaya çalışılması karşısında devlet müdahale ediyordu. 10 Safer 1332 (8 Ocak 1914) tarihinde Dahiliye müsteşarının vilayetlere gönderdiği emirde iskân için ayrılan arazilerin müzayedeye çıkarılmaması, çıkarılmış ise bundan vazgeçilmesi, bu toprakların yeri ve ne kadar muhacir iskanına elverişli olduğunun bildirilmesi isteniyordu.²²

Çukurova'da bulunan Çukurova ve Anavarza çiftlikleri bir milyon dönümden fazla alanı olup, üç yüz yedi bin dönümü muhacirlere tahsis edilmiş, kalanı da Fransız şirketine kiralanmıştı. Hükümet aldığı kararla kira sözleşmesini feshetmişti. Muhacir iskânına tahsis edilen iki buçuk milyon liranın bir kısmının Fransız şirkete verilip çiftliklerin iskâna

¹⁶ BOA, Şura-yı Devlet (ŞD) Dosya Numarası/ Gömlek Numarası:471/13, 12 Haziran 1915 (1333.B.29).

¹⁷ BOA, Dahiliye Nezareti Sicill-i Nüfus Tahrirat (DH. SN. THR) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 48/90, 10 Şubat 1914 (1332.Ra.14).

¹⁸ Sezer Arslan, Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Edirne: 2008),128.

¹⁹ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 308267, 9 Kasım 1912 (1330.Za.29).

²⁰ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 308472, 9 Aralık 1912 (1330.Z.06).

²¹ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV) Dosya Numarası/ Gömlek Numarası 234/73, 1913-1914 (1332).

²² BOA, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye EK (DH. İ UM EK) Dosya Numarası/Gömlek Numarası:2/42, 8 Ocak 1914 (1332.S.10).

ayrılmasının uygun olacağı belirtilmiştir. 3 Temmuz 1913 tarihli Meclis-i Vükelâ kararında muhacirlerin zaman geçirmeden üretime başlamaları teşvik ediliyordu. Buradan elde edilecek gelir iskân için kullanılabilirdi. Balkanlarda bazı özel araziler de devlet tarafından satın alınıp iskân için kullanılmaktaydı. Bu anlamda Preveze sancağındaki Parga Çiftliği hükümetçe satın alınıp muhacir iskânına tahsis edildi.²³

Devletin zaman içerisinde yer değiştirmek isteyenlere masraflarını kendileri karşılaması şartıyla akrabalarının yanına gitmesine izin veriyordu. Gittikleri yeni yerde yardım talebinde bulduklarından yerlerden ayrılmamalarına dair genel bir karar alındı.²⁴

İskan konusunda ilk uygulamalar köy ve mahallelere yeni evlerin yapılmasıyla gerçekleşiyordu. Zaman ilerledikçe aynı yerleşim yerlerinden gelen kişilerin aynı alanda iskân edilmeler usulü benimsendi. İskânda üç farklı uygulama görülmektedir. Mevcut köy ve mahallelere eklemeler yapılması, yeni köy ve mahalleler oluşturulması, gayrimüslimlerin boşalttığı köylere göçmenlerin yerleştirilmesi şeklinde gerçekleşiyordu. İkinci Balkan Savaşı sonrasında göçmen sayısının arttığı gözlenmektedir. Önceki göçlerde mevcut köylere iskân gerçekleştiğinden bu köylerin genişlemesine imkân kalmamıştı. Bu yüzden muhacir köylerinin kurulması gündeme gelmiştir. Köylere yerleştirilen muhacirlerin elli haneden aşağı olmaması gerekiyordu.²⁵ Sevk işlemlerinde buna dikkat ediliyordu. Elli haneden az kabilelerin daha önceden oluşturulmuş köylere yerleştirilmesi usulü 1332 yılı Muharrem ayından itibaren (Kasım-Aralık 1913) daha sıkı bir şekilde uygulanmaya başlandı.²⁶

Evlerin inşasıyla Muhacirin komisyonları görevlendirilmişti. Komisyonlar belirlenen araziler için 1/10.000 ve 1/20.000 ölçeğinde krokiler hazırlayacaktı. Köylünün ihtiyaç duyacağı kuru ve mera gibi alanlar da krokilerde belirtilecekti. Evlerin inşası için birer dönüm arazi ayrılacaktı. Evlerin planına göre alt kat hayvanları ve çeşitli araç ve gereçleri barındıracak, ikinci kat ailenin hayat alanına ayrılacaktı. Arazi ve emlak aile reisi olan erkek veya kadın üzerine kayıtlı olacaktı.²⁷ Yetim kız ve erkek çocuklara arazi ve emlak verilecekti. Defterlerin düzenli bir şekilde tutulması üzerinde durulan önemli hususlar arasında yer alıyordu. Tahsis edilecek araziler konusunda krokinin çizilip mazbatalara eklenmesi usulünün işleri daha kolaylaştıracağı Dâhiliye Nezareti'nden vilayet ve mutasarrıflıklara Muharrem 1332 sonlarında (Aralık 1913) bildirildi.²⁸ Arşiv belgelerinde köy teşkiline dair birçok belge mevcuttur. Bu belgelerde en az elli hanenin oluşturduğu köylerden söz edilmektedir. Gönen'in Korudeğirmeni Çiftliği iskânla birlikte köy haline dönüşmüştü.²⁹

Muhacirlerin iskânında izlenen diğer bir yol devletin muhacir köyleri inşa etmesiydi. Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz koşullar sebebiyle devlet bu projeyi gerçekleştirmedi.

²³ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 164/22, 24 Nisan 1912 (1330.Ca.07).

²⁴ Dündar, *age*, 183.

²⁵ BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMS) Dosya Numarası/ Gömlek Numarası 30/60, 5 Ocak 1914 1332.S.7).

²⁶ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH. EUM MH) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 72/43, 23 Aralık 1913 (1332.M.24).

²⁷ BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMS) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 27/39, 3 Mart 1914 (1332.R.5).

²⁸ BOA, Dahiliye Nezareti idare-i Umumiye Ek (DH. İ. UM, EK) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 2/22, 22 Aralık 1913 (1332.M.23).

²⁹ BOA, Dahiliye Nezareti İdare Kısmı (DH. İD) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 183-1/15, 7 Eylül 1913 (1331.L.5).

Göçmen kavramının 1915 yılı Temmuz ayında genişletildiği görülmektedir. Balkan Harbi sırasında gelenler göçmen olarak kabul edilmişti. Balkan harbinin sona erip ardından Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması sonucu yoğun göçün meydana gelmesi Osmanlı Devleti'ni göçmen kavramı üzerinde daha hassas davranmaya yöneltmiştir. Muhacir kelimesi tekrar ele alındı. Tanımlamaya göre Balkan Savaşları öncesinde gelip daha sonra geri dönmüş, ancak göçme mecbur kalanların da göçmen kabul edilmesi kararlaştırıldı. yeni,³⁰

Göçün sadece Türkler açısından olduğunu düşünmek yersiz bir anlatım olacaktır. Bulgaristan'ın Batı Trakya'yı işgal etmesiyle burada yaşayan Rumlar göçme zorlanmıştır. Rumların emniyetli ve acele bir şekilde İstanbul ve Anadolu'ya gelmeye çalıştıkları gözlenmektedir. Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 25 Muharrem 1332 (24 Aralık 1913) tarihli yazıda bunların sınır dışı edilmesini istemiştir.³¹ Bunun somut bir örneği olarak bazı Rum göçmenler Karemela vapuruyla Cemaziyelevvel 1332 sonlarında (Nisan 1913 sonları) Selanik'e gönderildiler.³²

Muhacirlerin yerleştirildikleri bazı yerlerde yaşayan gayrimüslim halkın yerlerini terk ediyorlardı. Çeşme'nin Aşağı Çiftlik köyüne muhacirler yerleştirildiğinde yerli Hristiyan halk deniz yoluyla köyden ayrıldı. İzmit'te de Yeniköy Rumları evlerini terk ettiler. Bu olayların yaygınlaşmasıyla Rum köylerine Müslüman muhacir yerleştirilmemesi kararı alındı.³³

6- Göçmenlerin Eğitim Sorunu

Göçlerle birlikte öğrenim çağında olan nüfus Anadolu'ya geliyordu. Çocukların eğitim konusunda devletin gereken ilgi ve önemi göstermeye çalıştığı arşiv belgelerden anlaşılmaktadır. Muhacir çocuklara meslek öğretmeye yönelik çalışmaların ağırlık kazandığı görülmektedir. Ülkenin birçok yerinde mevcut sanayi mektebi ve sultanilere öğrencilerin kaydedilmesi bu önemi hissettirmektedir. Sanayi mekteplerine %30 oranında muhacir öğrenci alınması Ağustos 1915'de kararlaştırıldı.³⁴ İstanbul Sanayi Mektebine yatılı öğrenci alınması kabul edildi.³⁵ İstanbul başta olmak üzere idadi ve sultanilere muhacir çocukları için kontenjan ayrılmaktaydı. Rüştüyelerden diploma alan muhacir öğrencilerin yatılı idadi ve sultanilerde okuyabilmesi Meclis-i Vükelânın 26 Mart 1913 tarihli kararıyla desteklenmiştir.³⁶ Devlet göçme paralel olarak yeni iptidai mekteplerin açılmasına gayret göstermiştir. Konya ve Aydın'da beş yıllık iki iptidai mektep muhacir çocuklarının ağırlıklı olduğu yerlerde açılmıştır.³⁷

³⁰ BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMŞ) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 27/63, 24 Haziran 1914 (1333.N.11).

³¹ BOA, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye (DH. İ UM) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 2/24, 24 Aralık 1913(1332.M.25).

³² BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 40/58, 20 Mayıs 1914 (1332.Ca.24).

³³ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH. EUM. EMN) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 114/79, 10 Haziran 1914 (1332.B.16).

³⁴ BOA, Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliyeye ve Vilayat Müdüriyeti (DH. UMVM) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 132/43, 16 Ağustos 1915 1333 Ş.05).

³⁵ BOA, Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliyeye ve Vilayat Müdüriyeti (DH. UMVM) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 78/14, 25 Eylül 1915 (1333.Za.16).

³⁶ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 175/84, 26 Mart 1913 (1331.R.17).

³⁷ BOA, Dahiliye Nezareti İdare Kısmı (DH. İD) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 201-2/1, 12 Aralık 1914 (1333.M.24).

Göçün artan bir hızla devam etmesi öğretmen açığını gündeme getirdi. Bu artışla ortaya çıkan öğretmen açığı Rumeli'den göç eden öğretmenlerin Anadolu'ya naklen atılmasıyla bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır.

7-Karşılaşılan Sorunlar

Devletin göçle ilgili politikası şartlara göre bazı düzenlemeleri beraberinde getiriyordu. Yoğun göç karşısında bazı muhacir kabilelerine tanınan hakların diğerlerine bu nispette gerçekleşmediği görülüyordu. Osmanpazarı'ndan gelen muhacirlere araziden başka tayinat ve yevmiye verilemeyeceği 13 Cemaziyelahir 1330 (30 Mayıs 1912) tarihli Sadaret kararıyla Muhacirin Komisyonuna bildirildi.³⁸

Göç esnasında ve sonrasında muhacirler birçok sorunla karşı karşıya kalmaktaydılar. Bu sorunlar arasında beraberlerinde getirdikleri hayvanların durumu gösterilebilir. Hayvanların kasap esnafına ulaşmadan bazı muhtekirler tarafından ellerinden ucuz fiyata alınmasıydı. Muhtekirler düşük fiyatla hayvanları satın aldığından göçmenler aleyhine zarara yol açmaktaydılar. Bu konuda yerel yöneticiler uyarılarak Zilkade 1330 sonlarında (Kasım 1912 başları) gerekli hassasiyetin gösterilmesi istendi.³⁹

Salgın hastalıklar muhacirlerin derinden etkilendiği sorunlardandı. Tekfurdağı (Tekirdağ) çevresinde görülen kolera sebebiyle burada bekleyen muhacirlerin zaman geçirilmeden sevkleri gerekiyordu. Nisan 1913'de artan kolera salgını karşısında muhacirlerin aşılınması ve bu konuda yerel yöneticilerin gözetiminde sıhhiye komisyonlarının kurulması isteniyordu.⁴⁰ Salgınlar bazen de bölgede başlayıp, iskân edilen muhacirlere de bulaşmaktaydı. İzmir ve çevresinde baş gösteren kolera Selanik'ten deniz yoluyla gelen muhacirlere de sirayet etmişti.⁴¹

Muhacirler tahaffuzhanelerde salgın hastalıklara karşı gözetim altında tutulmaktaydılar. Liman şehirlerinde bu tahaffuzhaneler bulunmaktaydı. Gözetim sonunda hastalık bulunmayanlar sevk işlemine tabi tutulmaktaydılar.⁴² Salgın hastalıkların iyice yaygınlaşmasıyla daha sıkı tedbirlerin alınması gündeme geldi. Rumeli'den gelecek tüm göçmenlerin aşılınması ve göçmen olmayan diğer yolcularından bundan istisna tutulmamasına dair Zilhicce 1332 başında (Ekim 1914 ortaları) genel bir emir yayınlandı.⁴³ Göç yolunda ölen birçok hasta sağlık kurallarına dikkat edilmeden gömülmekteydi. Koleradan başka dizanteri de sık görülen salgın hastalıklar arasında idi. Hilal-ı Ahmer Cemiyeti salgın hastalıkların önlenmesi konusunda görevlendirdiği sağlık personeli ile önlemler almaya çalıştı.

³⁸ BOA, Baba-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 303412, (30 Mayıs 1912 (1330.C.13); BOA, Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım (DH. SYS) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 112-8/02, 12 Ocak 1913 (1331.S.03).

³⁹ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 308252, 8 Kasım 1912 (1330.Za.28); BOA, Dahiliye Nezareti Mebani ve Hapishaneler Kalemi- Mühimme (DH. MB. HPS. M) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 19/73, 13 Mart 1915 1333.R.26); BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMŞ) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 27/51, 13 Mart 1915 (1333.R.26).

⁴⁰ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 175/23, 2 Nisan 1913 1331.R.24).

⁴¹ BOA, Dahiliye Nezareti İdare Kısım (DH. İD) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 165/23, 11 Ağustos 1913 (1331.N.8).

⁴² BOA, Dahiliye Nezareti İdare Kısım (DH. İD) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 164-2/1, 21 Haziran 1913 (1331.B.16).

⁴³ BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMŞ) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 11/26, 21 Ekim 1914 1332.Z.01).

İstanbul'daki yoğun salgın yanında, İzmir, Adana, Akhisar, Diyarbakir gibi birçok şehir koleran etkilenmişti. Lekeli humma, çiçek salgınları da sık görülmekteydi.⁴⁴

Muhacirlerin vapura binişlerinde bazı kimselerin rüşvet aldığı anlaşıldığından bunların bir an önce yakalanması Zilhicce başında (11 Kasım 1912) Sadaret'ten bildirildi.⁴⁵ Selanik'te sevk bekleyen muhacirler arasında da görülen bulaşıcı hastalıklar sebebiyle buradaki göçmenlerin bir an önce sevk yerlerine gönderilmesine dair yerel yöneticilere ve komisyonlara Zilhicce 1330 sonlarında (Aralık 1912 başları) Meclis-i Vükelâ uyarıda bulundu.⁴⁶ Selanik'te bulunan göçmenlerin sıkıntıdan kurtarılması için yerel yönetim İstanbul'a müracaat etti. Maliye Nezareti gerekli yardım yapılabilmesine dair Sadaret'ten izin istedi. Sadaret de ne miktar paranın gönderilmesi gerektiğini Maliye Nezareti'nin bildirmesini istedi.⁴⁷ Selanik'te yoğunlaşan mülteci akınıyla birlikte konu uluslararası boyuta taşındı. Burada bir komisyon kurulması ve komisyonda beş Osmanlı subayının görevlendirilmesi 20 Muharrem 1331 (30 Aralık 1912) tarihinde Meclis-i Vükela kararıyla kesinleştirildi.⁴⁸ Kafilelerin artmasıyla Selanik'te bekleyen muhacirler için iki bin lira Rebiülevvel 1331 (Mart 1913) gönderilmiş, vali Nazım Paşa'nın bir süre daha orada kalıp muhacir sevkine nezaret etmesi Sadaret emrinde bildirilmişti.⁴⁹

Muhacirin Komisyonları birçok güçlükle uğraşırken, bazen suiistimallerle komisyonlar hakkında soruşturma açılmaktaydı. Hükümet bu konuda hassas davranmakta, en küçük bir söylentide konunun araştırılması yönünde işlem başlatılmaktaydı. Üsküp Muhacirin Komisyonu hakkında böyle bir söylentinin oluşması üzerine hemen Zilkade 1330 (Ekim 1912) ortalarında komisyon hakkında soruşturma başlatıldı.⁵⁰

İskân sahaları geniş bir bölgeyi içeriyordu. Komisyonların ve yerel yöneticilerin belirlediği alanlar başta olmak üzere uygun sahalara göçmenler yerleştirilmekteydi. Daimi iskân alanlarına ulaşmak için artan suiistimaller karşısında varacakları yere ait belgesi bulunmayanlara seyahat kâğıdı verilmemesi istendi.⁵¹

İzmit sancağına yerleştirilen bazı göçmenler ormanları tahrip etmekteydiler. Tahribatın önlenmesi amacıyla bekçiler tayin edilip gereken tahsisatın da yerel yönetim tarafından sağlanması 25 Rebiülahir 1331 (3 Nisan 1913) tarihli Meclis-i Vükelâ kararıyla bildirildi.⁵² İskân alanlarından biri Lapseki, Biga, Gönen, Manyas, Susurluk'u içine alan Marmara sahili idi. Mutasarrıflıktan bölgeye ne kadar muhacirinin yerleştirileceğine dair bilgi önceden iletilmişti.⁵³

Muafiyetlerde olduğu gibi yardımlarda da suiistimaller yaşanmaktaydı. Muhacirlere ziraat aletleri ve tohumluk gibi çeşitli yardımlar muhacirler ve onlarla işbirliği yapanlar

⁴⁴ Halaçoğlu, *age*, 100; Mehmet Yılmaz, "Balkan Savaşları'ndan Sonra Türkiye'den Yunanistan'a Rum Göçleri", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.10, 2001, s.25.

⁴⁵ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 308307, 11 Kasım 1912 (1330.Z.01).

⁴⁶ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 171/68, 3 Aralık 1912 (1330.Z.23).

⁴⁷ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 308967, 5 Aralık 1912 (1330.Z.25).

⁴⁸ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 173/7, 9 Ocak 1913 1331.M.30).

⁴⁹ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 310865, (19 Şubat 1913 (1331Ra.12).

⁵⁰ BOA, Şura-yı Devlet (ŞD) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 36/51, 22 Ekim 1912 (1330.Za.11).

⁵¹ BOA, Dahiliye Nezareti Umur-ı mahalliyeye ve Vilayat Müdüriyeti (DH. UMVM) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 123/82, 16 Haziran 1915 (1331.Ş.03).

⁵² BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 175/127, 12 Mart 1915 (1331.R.25).

⁵³ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 312489, 27 Nisan 1913 (1331.Ca 20).

tarafından satılıyordu. Bu durum üretimi etkilediği gibi, hazineyi zarara uğrattıyordu. Bunun engellenebilmesi için 28 Mart 1915 tarihinde on maddelik bir talimat yayımlandı. Tohumluk ve ziraat aletlerinin kefaletle verileceği, büyük ve küçükbaş hayvan satışlarını önlemek için hayvanların işaretleneceği, arazinin on sene geçmeden, araç ve gereçlerin taksitleri bitmeden satılamayacağı karara bağlanmıştı.⁵⁴

Biga'da yerleştirilen bazı muhacirler yerli halka ait araziye işgal ve miri ormanları izinsiz tahrip etmekteydiler. İzinsiz ormandan açtıkları arazinin vergilendirilmesi ve tapu işlemlerinin buna göre yapılması Şevval 1331 (Eylül 1913 sonları) mutasarrıflığa bildirildi.⁵⁵

Göçmenlerin iskânları ile birlikte gündeme gelen (Nisan 1913) diğer sorun da askerlik meselesiydi. Bu konuda askerlik yükümlülüğünün göç ediş tarihinden mi yoksa iskân tarihinden mi geçerli olacağı konusundaki belirsizlik karşısında iskân tarihleri esas alınarak askerlik işlemlerinin bu tarihe göre yürütülmesi Zilkade 1331 başları (Ekim 1913) uygun bulundu.⁵⁶ Kararın sadece muhacirlere değil, mültecilere de uygulanması benimsendi.⁵⁷ Askerlik konusunda 1914 yılında tekrar bir sorun yaşandı. Balkan Savaşı öncesinde gelenler de tanınan muafiyetten yararlanmak istiyorlardı. Vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen emirde önce gelenlerin bu haktan yararlanamayacakları kesin bir şekilde bildirildi.⁵⁸ Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla altı yıllık askerlik muafiyeti üç aya düşürüldü. Muhacirler askere gitmemek için bazı yollara başvurdular. Göç kafilelerine katılarak kendilerini yeni gelen muhacir olarak göstermeye çalışmaktaydılar. Bu durum karşısında hükümet yerlerini terk eden muhacirlerin derhal askerlik şubelerine teslim edilmelerini istedi.⁵⁹ Ankara Vilayetine iskân edilen Ustrumca muhacirlerinden bazıları yerlerini terk edip başka yerlere gitmişlerdi. Bunların gittikleri yerlerde kendilerini muhacir gösterip yardım almamaları için isimleri ve iskân masraflarının bildirilmesi emredilmişti. Uygulanan ikinci yol da muhacir ailelerin erkeklerini askere göndermemek için tenha, bataklık ve gözden uzak yerlerde barınmalarıydı. 1 Mart 1916 tarihli talimatta askerlik çağında bekâr erkeklerin bir an önce askere gönderilmeleri isteniyordu.⁶⁰

Muhacirin Müdüriyeti büyük şehirlerdeki aşırı yığılmayı önlemek, siyasi kargaşalığa yol açabilecek grupların bir arada bulunmasını engellemek amacıyla bazı şehirleri yasak kapsamına almıştı. İzmir bu şehirlerden biri olup, Arnavut göçmenlerin burada iskânı yasaktı. Yoğun göç sebebiyle vilayet içinde yerleştirilip yerleştirilemeyeceğine dair Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti İzmir Vilayetinin görüşüne başvurdu. Konunun nasıl sonuçlandığına dair elimizde kesin bir bilgi yoktur.⁶¹

⁵⁴ BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMS) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 27/56, 6 Nisan 1915 (1333.Ca 21).

⁵⁵ BOA, Şura-yı Devlet (ŞD) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 1607/40, 2 Eylül 1913 (1331.L.09).

⁵⁶ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 316555, 9 Ekim 1913 (1331.Za 08).

⁵⁷ BOA, Dahiliye Nezareti Sicill-i Nüfus tahrirat Kalemi (DH. SN.THR) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 46/28, 23 Ekim 1913 (1331.Za 22).

⁵⁸ BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMS) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 27/44, 30 Temmuz 1914 (1332. L. 17).

⁵⁹ BOA, Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliyeye ve Vilayet Müdüriyeti (DH. UMVM) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 123/89, 20 Haziran 1915 (1333Ş.07).

⁶⁰ BOA, Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliyeye ve Vilayet Müdüriyeti (DH. UMVM) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 123/27, 11 Nisan 1915 (1331.Ca 26).

⁶¹ BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 42/222, 7 Temmuz 1914 (1332.N.13).

İskânın sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için asayişin gözden uzak tutulmaması gerekiyordu. Selanik'ten İstanbul ve Anadolu'ya muhacir sevklerinde kıyı şehirlerinin Yunan çetelerinin girişebilecekleri yağma hareketine karşı gözlem altında tutulması için Karesi, Mentеше, Kale-yi Sultaniye, Teke mutasarrıflıklarına Şaban 1332 başlarında (Haziran 1914) emir verildi.⁶²

İskân hususunda zaman içerisinde bazı kurulların yumuşatıldığı görülmektedir. İskânda akrabaların birbirine yakın yerlerde yerleştirilmesi yumuşatılan kurallardan biri idi. Bazı göçmenlerin yerlerini terk ederek akrabalarının buldukları yerlere izinsiz gitmeleri Cemaziyelevvel 1333 başlarında (Mart 1915 sonları) bu kararın alınmasında etkili oldu.⁶³

Muhacirlerin nüfusa kayıtlarının daha düzenli hale getirilmesi için 27 Ağustos 1914 tarihinde nüfus kanunda değişikliğe gidildi. Değişikliğe göre bütün Osmanlı vatandaşları kendilerini nüfusa kaydettirmek zorundaydı. Yerli ve yabancı olmak üzere iki ayrı deftere kayıt işlemleri yapılmaktaydı. Yabancı deftere bölgeye ticaret, eğitim, memuriyet gibi nedenlerle gelenler ve bir kısım muhacirler yazılmıştı. 22 Ocak 1916 tarihinden itibaren yabancı defterde olan muhacirler de yerli deftere kaydedilmeye başlandı.⁶⁴

Kayıtla ilgili usulsüzlükler sık yaşanan durumlardandı. Yerel yönetimlerin bilgisi olmadan muhtarlar bazı göçmenler için nüfus kâğıdı düzenlemişlerdi. Dâhiliye Nezareti bu uygulamaya şiddetle karşı çıktı. Bu konuda vali ve mutasarrıfları Rebiülahir 1333 sonlarında (Mart 1915) yazı göndererek uyardı.⁶⁵

Yerlerini terk eden bazı göçmenler kayıt evraklarını gizlemekteydiler. Gittikleri yerlerde yeni gelmiş gibi kayıt yaptırmaya alışmaktaydılar. Bu davranış hazineye zarara uğrattığından kayıt memurlarının işlemleri yaparken, araştırmalarına dair vilayet ve mutasarrıflıklara Mart 1915 sonlarında yazı gönderildi.⁶⁶ Hicret ettikleri zaman yardım almayan bazı muhacirler daha sonra yardım almadıkları gerekçesiyle başvuru yapıyorlardı. Bunun önlenmesi için gelen muhacirlerin hicret vesikalarının olmasına, olmayanların iskan edilmemesine,⁶⁷ vesikaların vakit geçirilmeden sicile kayıt edilmesine dair 10 Mart 1915 tarihinde emir yayımlandı. Bu konuda kusuru görülen sorumlu olacaklardı.⁶⁸

Bazı vergilerden muaf olan göçmenler ahalinin ürününü kendi ürünü gibi göstererek yerli halkın vergi ödemesinde yolsuzluğa başvurmuşlardır. Bunun suiistimali karşısında hükümetçe hisse-yi teavün adıyla 13 Temmuz 1915'te yeni bir vergi konulmuştur. Verginin takibi ve tahsili yerel yöneticilerle birlikte İskân-ı Muhacirin Komisyonlarının denetiminde

⁶² BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî (DH. ŞFR) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 42/133, 27 Haziran 1914 (1332.N.03).

⁶³ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Levazimat (DH. EUM. LVZ) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 28/33, 25 Mart 1915 (1333.Ca 09).

⁶⁴ Aslan. agt,156.

⁶⁵ BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMS) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 27/48, 11 Mart 1915 (1333.R.24).

⁶⁶ BOA, Dahiliye Nezareti Mebani ve Hapishaneler-Hukuk (DH. MB. HPS. H) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 20/25, 29 Mart 1915 (1333.Ca 13); BOA, Dahiliye Nezareti Mebani ve Hapishaneler Kalemî-Mühimme (DH. MB. HPS. M) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 20/17, 21 Mart 1915 (1333.Ca.08).

⁶⁷ BOA Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMS) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 27/55, 29 Mart 1915 (1333.Ca.13).

⁶⁸ BOA, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH. HMS) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 27/57, 7 Nisan 1915 (1333.Ca 22).

bulunacaktı.⁶⁹ Bunun sıkıntı yaratması üzerine verginin alınmasından iki sene sonra vazgeçildi; muhtaç çiftçilere tohumluk dağıtmaya başlandı.⁷⁰

Suiistimallerin boyutu çok genişti. Bazı mültecilerin muhacir gibi işlem gördüğü anlaşıldığından göçmen ile mülteci ayrımının yapılması üzerinde önemle durulmuştur.⁷¹

Göçmenlerin Bulgaristan'da sahip oldukları mal ve eşyalarına dair cetveller düzenlendi. Bu cetvellere göre imkân dâhilinde göçmenlerin mallarının tazmini yoluna gidilecekti.⁷² Bulgaristan'ın göçmenler üzerinde kısıtlamaları yanında Yunanistan'ın göçmenlerin sevkine izin vermemekteydi. Bab-ı Ali bu durum karşısında Türkiye'de bulunan Rumlar takibatta bulunulmasını kararlaştırdı. Bu takibatın göçmenlerin sevk alanı olan İzmir'e gidişine izin verilmesi halinde sona erdirileceğini Hariciye Nezareti kanalıyla Yunanistan'a iletilmesine karar verildi.⁷³

8-İşkân Giderleri

İşkânda masrafların toplamını belirleyebilmek çok güçtür. Arşiv belgelerinde yapılan masraflara dair bazı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler az da olsa masrafların büyüklüğü hakkında bir fikir verebilmektedir. Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti ve buna bağlı komisyonların harcamaları bütçeye ilave edilen ek giderlerle desteklenmeye çalışılmıştır. Bu harcamaların yanında halkın da elden geldiğince muhacirlere maddi ve manevi destek olduğu göz ardı edilmemelidir.

Muhacirin Komisyonlarının görevlerini yürütebilmeleri için 1912- 1913 bütçesinde tahsisat Meclis-i Vükelâ kararıyla yirmi milyon kuruşa yükseltildi.⁷⁴ Ek tahsisatın 1328 yılı Dâhiliye bütçesinde uygulanması Zilkade 1330 (1912 Ekim sonları) ortalarında kabul edildi. Bu miktarın önemli bir düzeye ulaşmasına rağmen yeterli gelmediği yoğun göç dalgasıyla daha da belirginleşecektir.⁷⁵

Rebiülahir 1331 başlarında (Mart 1913) Dâhiliye Nezareti'ne verilen yirmi milyon kuruşun kısa sürede tükenmesiyle seksen milyon kuruşa ihtiyaç olduğuna dair Dâhiliye Nezareti yazısı Sadaret'e takdim edildi. Devletin imkânları göz önüne alındığında bu büyüklükte bir meblağın karşılanması zordu.⁷⁶

Artan muhacir masrafları karşısında üç milyon kuruşun Ziraat Bankası'ndan sağlanmasına ilişkin Maliye Nezareti tezkireyi Cemaziyelevvel 1331 başında (Nisan 1913 başları) Sadaret'e sundu. Tezkirenin nasıl karşılandığına dair elde somut bir işaret yoktur.⁷⁷

⁶⁹ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH. EUM. VRK) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 15/23, 13 Temmuz 1915 (1333.N.01).

⁷⁰ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH. EUM. VRK) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 17/76, 24 Temmuz 1917 1335.N.04).

⁷¹ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH. EUM. MH) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 60/29, 6 Temmuz 1913 (1331.Ş.01).

⁷² BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 320863, 21 Nisan 1914 (1332.Ca 26).

⁷³ BOA, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH KMS) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 22/11, 20 Mayıs 1914 (1332.C.24).

⁷⁴ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 164/22, 24 Nisan 1912 (1330.Ca.07).

⁷⁵ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 227/257, 24 Ekim 1912 (1330.Za 13).

⁷⁶ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 311537, 18 Mart 1913 (1331.R.09).

⁷⁷ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 312063, 8 Nisan 1913 1331.Ca 01).

Muhacirlere Anadolu'dan yardımlar olduğu gibi, Hindistan'daki Müslümanlar da Safer 1332 sonlarında (Ocak 1914 sonları) yardım göndermişlerdi. Hint Müslümanlarının Balkan savaşı sırasında yardımları olduğu gibi, Birinci Dünya Savaşı'nın zor günlerinde de Rusya eliyle ulaştırılan yardımları olmuştur.⁷⁸

9-Göçmen Sayısı

Göçmen sayısı hakkında kesin bilgilere ulaşmak zordur. Bunun nedenleri arasında göçün uzun soluklu oluşu, düzenli kayıtlarının tutulmamış olması sayılabilir. Bu bilgi eksikliğine rağmen arşiv belgelerinde bazı somut veriler bulunmaktadır. Makedonya'dan 1912 Kasım ayından 1914 yılı Mart ayına kadar gelen toplam göçmen sayısı 242.807 kişi olarak belirtilmektedir.⁷⁹ Bu sayı bir başka bilgiye göre 300.000'e ulaşmıştır.⁸⁰ 1912 Kasım ayı ile 1914 yılı Mart ayı arasında Makedonya'dan Türkiye'ye göç eden muhacirlerin aylara göre dağılımı:

Yıl	Aylar	Muhacir miktarı
1912	Kasım	8866
	Aralık	15493
1913	Ocak	12087
	Şubat	12088
	Mart	7553
	Nisan	6725
	Mayıs	12813
	Haziran	9368
	Temmuz	21045
	Ağustos	29312
	Eylül	12380
	Ekim	14764
1914	Kasım	17213
	Aralık	15502
	Ocak	10192
	Şubat	25060
	Mart	12346

Göçmen sayısı bazı aylarda doruk noktasına ulaşmıştır. Balkan savaşlarının en hareketli noktası olan Haziran-Temmuz 1913 ile anlaşma sonrası Şubat 1914'te göçmen sayısı yirmi binin üzerine çıkmıştır. Şubat 1914'te aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanan durum yoğun nüfusun göçünde etkili olmuştur.⁸¹

Makedonya'dan gelen bu göçmenler yanında, diğer Balkan topraklarından Anadolu'ya göçler hakkında da bilgi edinmek mümkündür. Bu anlamda muhacirlerin iskân edildikleri şehirleri ve nüfusları bilinebilmektedir. Konumuzla ilgili olarak 1912-1915 arasında

⁷⁸ BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) Dosya Numarası 318830, 20 Nisan 1914 (1332.S.24).

⁷⁹ İkdam, Nr.6173 16 Nisan 1330, s.1.

⁸⁰ Ahenk, Nr.5412 16 Nisan 1330, s.1.

⁸¹ Nedim İpek, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun 2010, s.47.

Türkiye'ye gelenlerin iskân edildikleri alanlara göre nüfusları elimizde mevcuttur. 300.000'e yakın bir nüfusun iskân edildiği bu dönemde Orta Anadolu şehirlerine yerleştirilen göçmen sayıları aşağıda verilmiştir.

İskân yerleri	1912-1913 yılı göçmen sayısı
Ankara	7196
Eskişehir	6534
Konya	6120
Adana	6513
Kayseri	4415
Maraş	3617
Karahisar-ı Sahib	201
Kastamonu	184
Mamuratülaziz	173
Sivas	7769

Orta Anadolu olarak kabul edebileceğimiz bölgede 1912-1915 yılı tahmini iskân edilen göçmen sayısı 42.722'dir. Bölgede en çok Sivas, Ankara, Adana, Eskişehir, Konya'da iskânın gerçekleştiği görülmektedir. Göçlerin en yoğun olduğu dönem şüphesiz ki 1912-1913 yıllarıdır. 1912-1913 yıllarında toplam iskân edilen göçmen sayısı 177.352, 1914-1915 arasında 120.556'dır.

İzmir'de Ocak 1913 başlarında 6000 muhacir iskân edildi. Aynı yılın Mart ayında bu sayı 10000'e ulaştı. Bu göçmenler Ege bölgesinin iç kesimlerine nakledildiler. Konya ve Ankara vilayetlerine büyük ölçüde göçmen sevki yapıldı. 8 Kasım 1912 tarihinden itibaren Konya'ya 632 haneden meydana gelen 3213 kişi yerleştirilmiştir. Bu hanelerin yarısı köylere, yarısı da şehirde iskân ettirilmiştir. Konya'nın iskân bakımından uygun olması sebebiyle, 24000 muhacirin yerleştirilmesi öngörülmüştür.⁸² Çumra'ya 30 hane, Niğde'ye 374 göçmen yerleşmiştir. Adana'da iskân anlamında önemli bir alan olmuştur. Bu anlamda ilk aşamada 1000, ilerleyen zamanda 5000 göçmenin geldiği ifade edilmektedir.⁸³ Eskişehir için Çifteler Çiftliği önemli bir iskân alanı olarak görülmektedir. Çiftlik bünyesinde üç kışla iskâna tahsis edilmiştir. Mamuratülaziz vilayeti de iskân alanları arasında yer almış, burada iskân edilemeyen bazı göçmenlerin vakit geçirilmeden Adana'ya sevk edilmeleri istenmiştir.⁸⁴

Sonuç

İnsanoğlunun tarih sahnesine çıkışıyla başlayan bir olgu olan göç isteğe bağlı ve zorunlu olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Zorunlu göçler birtakım baskılar sonucunda meydana gelmiştir. Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında meydana gelen göçler Rumeli'den Anadolu'ya kısa sürede büyük kitlelerin gerçekleştirdiği toplumsal hareketlilik

⁸² BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 39/1, 14 Mart 1914 (1332.R.16).

⁸³ BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 53/115, 25 Mayıs 1915 (1333.B.11).

⁸⁴ BOA, Dahiliye Nezareti Şifre kalemi (DH. ŞFR) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 54/189, 27 Haziran 1915 (1333.Ş.14).

olarak görülmelidir. Göçün getirdiği siyasal, sosyal ve ekonomik değişimler Balkanları olduğu kadar Anadolu'yu da derinden etkilemiştir.

Osmanlı Devleti içinde bulunduğu zor koşullar altında bu göçü elden geldiğince sistemli bir şekilde ele almaya çalışmıştır. Bu anlamda Muhacirin ve İskân Müdüriyeti kurulmuş, bunun taşradaki yansıması olarak Muhacirin Komisyonları oluşturulmuştur. Komisyonlar muhacirlerin sevk ve iskân işlemlerini elden geldiğince düzenli bir şekilde yürütmeye çalışmışlardır. Göçmen sayısının yoğunluğu ve göç süresinin kısa oluşu işlemlerin yürütülmesinde önemli sorunlara yol açmıştır. Devlet sorunların giderilmesinde azami gayret göstermiş, ancak, belirttiğimiz sebepler nedeniyle istenen sonuç elde edilememiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sorunların boyutu daha da artmıştır. Göç dalgasının etkileri devam etmiş, Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte Balkanlar'dan zaman içerisinde çeşitli göç hareketleri yaşanmıştır.

Kaynakça

1-Arşiv Belgeleri

a-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.

b-House of Common Parliamentary Papers, (İngiliz Avam Kamarası Arşivi).

c-Foreign Office (FO), (İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivi).

2-Gazeteler

Ahenk

İkdam

3-Kitap ve Makaleler

Ağanoğlu, Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi Göç*, İstanbul: Kum Saati, 2001.

Aslan, Sezer, *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008.

Balkan Harbi (1912-1913) Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi, C.I, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1970.

Bobroff, Ronald, "Behind the Balkan Wars: Russian Policy toward Bulgaria and the Turkish Straits 1912-1913", *Russian Review*, Vol. 59, No. 1 (Jan. 2000), pp 76-95.

Erickson, Edward J, "From Kırkkilise to the Great Offensive Turkish Operational Encirclement Planning 1912-1922", *Middle Eastern Studies*, Vol.40, No.1 (Jan. 2004), pp 45-64.

Frucht, Richard Charles, *Dunarea Noastra: Romania, The Great Powers, and the Danube Question 1914-1921*, Ph.D, Indiana University, 1980.

Halaçoğlu, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.

Hall, Richard, *Balkan Savaşları 1912-1913. I. Dünya Savaşı'nın Provası*, çev. M. Tanju Akad, İstanbul: Homer, 2003.

İpek, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon, 2006.

İpek, Nedim, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun 2010.

Karakasidou, Anastasia, "The Burden of Balkans", *Antropological Quarterley*, Vol.75, No.3 (Summer, 2002), pp 575-589.

Mehmet Selahattin Bey, *İttihat ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*, İstanbul: İnkılap, 1989.

Miller, Jr. James M, *The Concert of Europe in the First Balkan War 1912-1913*, Clark University, 1969.

Pallis, A.A, “Racial Migrations in the Balkans during the Years 1912-1924”, *The Geographical Journal*, Vol. 66, No.4 (Oct.1925), pp 315-331.

Savic, Ana, *Intimate Antagonist: British Images of the Balkans, 1853-1914*, California, 2008.

Sloane, William M, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, İstanbul: 1987.

Yılmaz, Mehmet, “ Balkan Savaşları'ndan Sonra Türkiye'den Yunanistan'a Rum Göçleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.10, 2010, s.13-38.

Zurcher, Erik Jan, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi*, çev. Ergun Aydınlioğlu, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005.